Problemi sjevernog Jadrana 8 (2003), str. 311-314

Prikaz

Primljeno: 20. 06. 2001.
Prihvaćeno za tisak: 04. 11. 2003.

MONOGRAFIJA O POVIJESNOM RAZVITKU JUŽNODALMATINSKIH HRVATSKIH GRANICA

(Stijepo Obad, Serđo Dokoza, Suzana Martinović – *"Južne granice Dalmacije od XV. stoljeća do danas"*, Državni arhiv u Zadru, Zadar, 1999., 104 str.)

U izdanju zadarskoga Državnoga arhiva god. 1999. objavljeno je hvalevrijedno monografsko izdanje pod naslovom *"Južne granice Dalmacije od XV. stoljeća do danas"*, djelo nastalo većinom na povijesno-kartografskoj građi iz te ustanove, koja unutar svojih zidova čuva gotovo neiscrpno blago za proučavanje dalmatinske odnosno hrvatske prošlosti. Ovo znanstveno i stručno postignuće nesumnjivo predstavlja dragocjen prilog poznavanju problematike povijesnoga razvoja južnih hrvatskih granica, čiju vrijednost dodatno uzdižu nedavna vojna i trenutna politička presizanja srpsko-crnogorskih susjeda prema najjužnijem dijelu Republike Hrvatske, kao i trenutni političko-diplomatski problemi s tim u vezi. Autori su na sastavljanje ove monografije, osim toga, bili ponukani činjenicom nepoznavanja i zapostavljenosti ovih pitanja u znanstvenoj i stručnoj, a zbog toga, dakako, još naglašenije u široj javnosti, što je i istaknuto u predgovoru ovome izdanju kojeg je sročio prof. Slavko Ražov, ravnatelj rečenog Arhiva.

Uvodna studija pod naslovom *"Južne granice Dalmacije na kopnu"* (str. 7-15), koju potpisuje ugledni zadarski povjesničar prof. dr. Stijepo Obad, rodom baš iz Konavala, pruža nam pregled kroz povijesni razvitak političkih i administrativnih granica na području Dalmacije od XV. stoljeća sve do najnovijih zbivanja devedesetih godina XX. stoljeća, te predstavlja svojevrsni povijesni okvir središnjeg, dokumentarnog dijela publikacije. Inače, profesor Obad poznat je i kao predsjednik Ekspertne skupine Državne komisije za granice Republike Hrvatske sa SRJ, odnosno Republikom Crnom Gorom (od god. 1994.) i kao član Državnoga povjerenstva za trajno rješenje sigurnosnog pitanja Prevlake (od god. 1998.), što je očito u uskoj vezi s tematikom ove monografije.

Kao što je vidljivo iz rečenog napisa, najveći dio Dalmacije – prijašnja sastavnica ranosrednjovjekovne hrvatske države, a potom ugarsko-hrvatske državne zajednice – od XV. stoljeća nadalje vremenom prelazi u okrilje ekspanzivne Mletačke Republike, koja na većem dijelu istočnojadranskog područja postupno ustrojava jedinstvenu upravnu i vojnu vlast na čelu s generalnim providurom u Zadru. Približno u to doba pada i prodor nadirućeg i osiljenog Osmanskoga Carstva u hrvatske zemlje. Turska okupacija tradicionalnih hrvatskih katoličkih područja donijet će civilizacijski prevrat u vidu stranoga, vlaškog, srpskog i crnogorskog pučanstva grčkoistočne vjere, koje zaposjeda dijelom ili potpuno napuštene naše krajeve, što će na hrvatski narod ostaviti pogubne posljedice

sve do današnjih dana. Povlačenjem oslabljene hrvatsko-ugarske političke vlasti s istočne jadranske obale i njena neposrednog zaleđa, pojam Dalmacije tijekom vremena mijenja značenje, a političko središte iza tuđinskih osvajanja preostalog područja Hrvatske premješta se na sjever, uz podvrgavanje vlasti Habsburgovaca. Politički i teritorijalno izgubljena područja, koje zauzimaju Mlečani i Osmanlijski Turci, za Hrvate su za duga stoljeća zadobila virtualni državno-pravni značaj simboliziran u nazivu Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kao i u ustanovama Sabora i bana.

U sljedećim stoljećima na hrvatskim se prostorima prelamaju politički i vojni sukobi triju velevlasti – Habsburške Monarhije, Osmanskoga Carstva i Mletačke Republike, što će se odražavati u višekratnim promjenama političkih granica, osobito na dalmatinskom području današnje Hrvatske. Te granične promjene opisao je prof. Obad ovim radom, prateći ih od početka mletačke vlasti, kada je ova, na temelju kulturnog zajedništva s romanskom civilizacijom antičkoga ishodišta, pojmu Dalmacije pridavala sasvim drukčije značenje od onog u hrvatskoj političkoj tradiciji, a što će ostaviti svoje posredne posljedice i na zbivanja u XX. stoljeću. Dakle, u mletačkim je političkim nazorima dalmatinska stečevina, utemeljena u priobalnim komunama i otocima, od početka predstavljala branu mletačke pomorske moći, odnosno jadranskog dominija, prema hrvatsko-ugarskom i potom turskom čimbeniku.

Između područja pod mletačkom i turskom okupacijom, zahvaljujući ponajprije diplomatskom umijeću, u to doba opstoji Dubrovačka Republika na uskom pojasu od Pelješca do Konavala, priznavajući najprije ugarsko-hrvatsku, pa osmanlijsku vrhovnu vlast. Ona je – za razliku od Mlečana u Dalmaciji i Boki kotorskoj – sasvim razumljivo izbjegavala sukobe s okolnom turskom silom. I Dubrovčani su, poput Mlečana, iskoristili političke okolnosti, pa početkom XV. stoljeća kupoprodajnim ugovorima (god. 1419. i 1426.) šire svoje područje na Primorje i Konavle, uključujući Prevlaku odnosno rt Oštro. Protuturskim ratovima u XVI., XVII. i ranom XVIII. stoljeću granična crta mletačkoga posjeda u Dalmaciji i Boki pomiče se u unutrašnjost na štetu područja pod turskom okupacijom, nagovješćujući tako budući potpuni slom turske vlasti. Ta će zbivanja god. 1730. dovesti do tzv. linije Mocenigo, koja će potom najvećim dijelom ostati stabilna granica proširene Mletačke Dalmacije i Boke prema turskoj Hercegovini, Crnoj Gori i Albaniji. Kako su se Dubrovčani osjetili ugroženima mletačkim teritorijalnim dobicima u svojoj blizini, ustupaju Turcima izlaz na more između Neuma i Kleka, te u Sutorini. Rezultati protuturskih ratova imali su, osim toga, za posljedicu i dodatna etnička pomicanja i doseljavanja u Dalmaciju i Boku, osobito na rubnim područjima.

Pisac nas potom upoznaje s južnohrvatskim granicama, koje ostaju stabilne i po propasti Republike sv. Marka, najprije za vremena tzv. prve austrijske uprave (1797.-1805.) i potom isto tako kratkotrajne francuske okupacije (1806.-1813.), kada se na našem području sukobljavaju interesi Austrije, Francuske, Rusije i Engleske. Nakon Bečkog kongresa Dalmacija s Bokom kotorskom i područjem bivše Dubrovačke Republike od god. 1816. biva jedinstvenom austrijskom pokrajinom, pa kao njena zasebna krunovina opstaje do

1918. godine. Dakako da je u hrvatskom državnom pravu cijelo to vrijeme Dalmacija smatrana hrvatskom zemljom, što će osobito dolaziti do izražaja u procesu integracije hrvatskog naroda u XIX. stoljeću. Za južne hrvatske granice, odnosno za utvrđivanje tadašnje točne državne granice prema Hercegovini, Crnoj Gori i Albaniji, osobito je važan proces modernizacije u Monarhiji, koja će do god. 1837. provesti veliki projekt precizne izmjere zemljišta u svrhu izrade suvremenog katastra. Berlinskim je kongresom god. 1878., između ostalog, priznata nezavisnost Crnoj Gori, te joj je dodijeljeno područje između Bara i Ulcinja, a Austro-Ugarskoj je omogućeno zaposjednuće Bosne i Hercegovine, kao i proširenje do Spiča nedaleko od Bara na području Kraljevine Dalmacije. Ranije državne granice prema Turskoj od sada su upravne, dok međudržavne ostaju prema Crnoj Gori.

U uvodnoj studiji prof. Obada slijedi zatim pregled političkih i administrativnih južnohrvatskih međa u vremenu između dva svjetska rata u okvirima Kraljevine SHS, Kraljevine Jugoslavije, odnosno Banovine Hrvatske. Prvih se nekoliko godina u novoj južnoslavenskoj državi granice na području Dalmacije nisu mijenjale, ali je god. 1922. podjelom zemlje na oblasti Boka izdvojena iz Dalmacije i pripojena Zetskoj oblasti, te je time južna granica Dalmacije sa Spiča pomaknuta prema zapadu na staru granicu Dubrovačke Republike prema Sutorini. Protuhrvatska politika Beograda nastavljena je i podjelom god. 1929., kao i promjenom u razgraničenju god. 1931., kada je Dubrovnik s okolicom i Elafitima te područjem do Neuma - izuzev Lastova i Palagruže što su Rapallskim ugovorom među ostalim udijeljeni ekspanzionističkoj Italiji - priključen Zetskoj banovini, odnosno Crnoj Gori, što je potrajalo sve do predvečerja Drugoga svjetskog rata, odnosno Banovine Hrvatske.

Raspad Kraljevine Jugoslavije i uspostava Nezavisne Države Hrvatske ubrzo je dovela do Rimskih ugovora, kojima su znatni dijelovi Dalmacije, pa tako i istočni dio Konavala te Boka, neslavno prepušteni fašističkoj Italiji, što je potrajalo do njene kapitulacije 1943. godine, kada su sva ta područja pravno vraćena u sastav hrvatske države. Nakon rata u novoj jugoslavenskoj državi južnodalmatinska granica Hrvatske isprva je graničila samo s bosansko-hercegovačkom, ali se poslije priključenja Sutorine Crnoj Gori na tom dijelu dodiruju hrvatske i crnogorske republičke administrativne međe. Ta granica ide od rta Kobile (Konfina), preko vrhova brda Košare, Gumanca, Debeloga Brijega, zatim vrhovima Bjelotine do tromeđe triju republika, a raspadom SFRJ god. 1991. ona postaje međudržavnom granicom. Studija prof. dr. Obada završava podacima o nedavnim srpsko-crnogorskim vojno-političkim presizanjima za dubrovačko-konavoskim južnohrvatskim područjem, koja su suzbijena našom obranom u Domovinskom ratu, kao i podacima o radu Ekspertne skupine Državne komisije za granice Republike Hrvatske sa SRJ, odnosno Republikom Crnom Gorom na potvrđivanju južnih hrvatskih granica na temelju bogate povijesne dokumentacije, koju problematiku lijepo nadopunjuje upravo ova monografija.

U zaključku je naglašeno da su južne kopnene granice Dalmacije od XV. do XX. stoljeća u velikoj mjeri krojene pobjedničkim škarama putem ratova i mirovnih ugovora. U

XV. su stoljeću one nesigurne, za vremena protuturskih ratova promjenjive, a njihovo utvrđivanje mirom u Srijemskim Karlovcima i Požarevcu pridonijet će nakon dugog razdoblja nemira uvjetnom miru i stabilizaciji graničnih prilika. Dalmacija s Bokom kotorskom, a potom i s područjem bivše Republike sv. Vlaha, od XIX. je stoljeća uglavnom upravno, vojno, sudski i crkveno jedinstveno ustrojena pokrajina, sa Zadrom kao glavnim gradom. Njezine južne kopnene granice podudaraju se s granicama države koje je sastavnicom. Te su granice sezale dokle i hrvatski etnikum katoličke vjeroispovijesti. Najveće teritorijalne i granične promjene na kopnu Dalmacija je doživljavala u XX. stoljeću, u vrijeme jugoslavenskih država, zahvaljujući ekspanzionističkoj politici Srbije. Ona je preko vojno i politički nadzirane Crne Gore u tek proteklom stoljeću neprekidno nastojala širiti svoj prostor na račun hrvatskih područja, što joj je, nažalost, dijelom i pošlo za rukom, da bi nedavno na hrvatskome jugu neslavno i neuspješno pokušala svoje proširenje i na Konavle, Dubrovnik, te prostor sve do rijeke Neretve. No iako poražene, Srbija i Crna Gora još se do dana današnjeg nisu odrekle svojih pretenzija na najjužnije hrvatsko područje.

Mr. Serđo Dokoza i Suzana Martinović, djelatnici Državnoga arhiva u Zadru, kroz svoje stručne komentare zemljovida, autori su preostala dva dokumentarna dijela knjige, od kojih je prvi naslovljen *"Južne granice Dalmacije na zemljovidima od 17.-20. stoljeća"* (str. 17-69), a sadrži nekoliko pisanih i veći broj kartografskih dokumenata, kojima se na stručan i na povijesno i zemljopisno utemeljen način čitatelju jasno pokazuje razvitak južnodalmatinskih granica u rečenom razdoblju. Taj dio monografije podijeljen je na sljedeća poglavlja: *I. Utvrđivanje granica Dubrovačke Republike potkraj srednjega vijeka, II. Stanje granica od 15. do 17. stoljeća, III. Protuturski ratovi potkraj 17. i početkom 18. stoljeća, IV. Granice nakon Karlovačkog i Požarevačkog mira, V. Stanje granica u razdoblju tzv. prve austrijske vladavine od 1797. do 1805. godine, VI. Dalmacija pod francuskom vlašću od 1806. do 1813. godine, VII. Granice austrijske pokrajine Dalmacije od 1813. do 1918. godine, VIII. Stanje nakon Berlinskog kongresa 1878. godine, IX. Unutarnje razgraničenje u novonastaloj državi Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca /Jugoslaviji/* te *X. Unutarnje razgraničenje Jugoslavije nakon Drugoga svjetskog rata.*

Posljednji dio ove vrijedne, zanimljive i poučne monografije naslovljen je *"Južne granice Dalmacije na austrijskim specijal-kartama"* (str. 71-99), a njime se detaljno prikazuje stanje najjužnije hrvatske granice u vrijeme tzv. druge austrijske uprave. U tu svrhu, osim par izuzetaka, poslužio je niz specijalnih, vrlo preciznih zemljovida, koje je u prvoj polovini XIX. stoljeća dala izraditi austrijska vlast radi utvrđivanja crte sanitarnog kordona, što je imao služiti kao obrana od zaraženih karavana s turskoga područja, a znani su kao karte Taborovićeve komisije iz 1820.-21. godine. Taj posljednji dio ovoga izdanja podijeljen je u dva poglavlja: *I. Opis austrijsko-turske granice od samog grada Dubrovnika do ulaza u Boku kotorsku* i *II. Opis austrijsko-turske granice na području nekadašnje Mletačke Albanije od Sutorine do Spiča.* Izdanje je na koncu upotpunjeno korisnim kazalima osobnih imena i zemljopisnih pojmova (str. 100-103).

Mislav Elvis Lukšić